

ПАНДНОМАИ АНЎШЕРВОН

Душанбе
«Маориф ва фарҳанг»
2008

ПАНДНОМАИ АНЎШЕРВОН

Нашри дувуми тахриру такмилёфта

Душанбе
«Маориф ва фарҳанг»
2008

Ҳозиркунандаи чоп Аббоси Аълохон
Мухаррир Асрори Раҳмонфар

Пандномаи Анӯшервон. Таҳиякунандаи матн ва муаллифи дебочаву тавзеҳот Аълохон Афсаҳзод, Душанбе, «Маориф ва фарҳанг», 2008, 51 саҳ.

«Пандномаи Анӯшервон» аз осори ҷолибу мондагори пандиву ахлоқи ниёкони шакаргуфтори мост, ки номи нигорандаи равоншодаш алҳол номаълум буда, тақрибан дар асрҳои XI-XII офарида шудааст.

Матни манзума, ки дар иттиқол ба навиштаҳои пандомӯзи гузаштагони дилсӯзамон иншо гардида, ахлоқи ҳамидаи инсониро ситойишу аъмоли ғализаро нақўҳиш мекунад, соли 2005 интишор ёфта, дар муддати кӯтоҳе камёбу касмаёб гардид.

Ҳоло наشري дувуми каме таҳриру такмилёфтаи он дар ихтиёри шумо, хонандагони азиз, гузошта мешавад, то ҷароғи раҳнамоии рӯзгору рафторатон бошад.

© Нашриёти «Маориф ва фарҳанг», 2008
ДЕБОЧА

Суннати андарзнависӣ ва пандофаринӣ, ки ҳамчун «андарзнома» машҳур аст, дар адабиёти форсии тоҷикӣ таърихи беш аз 2500 - сола дорад. Нахустин намунаҳои панду андарз дар баҳши готҳои «Авасто» зухур намуда, дар адабиёти паҳлавии замони Сосониён (224-661 мелодӣ), хусусан, давраи подшоҳии Хусрави Парвез (531-579), ки бо лақаби Анӯшервони Одил маъруф аст, бисёр ривоч пазируфта, дар охири аҳди Сосониён «Андарзномаки Анӯшервон» ва «Пандномаки Бузургмехр» чунон машҳур будаанд, ки ҳатто дар дабиристонҳо омӯзонда мешудаанд. Дар замони ислом, аз асри VIII мелодӣ шурӯъ карда, бисёр андарзҳо ба забони арабӣ тарҷума ва баъдтар ба форсии дари тоҷикӣ баргардонда шудаанд. Устод Рӯдакӣ, Абӯшақури Балхӣ, Дақиқӣ, Абӯалӣ ибни Сино, ба вижа Абулқосими Фирдавсӣ ва муосирони дигар онҳо дар адабиёти навини форсу тоҷик ба ин навъи адабӣ мақоми сазовор баҳшида, суннати андарзофариниро ривочу густариш додаанд, ки то ҳанӯз идома дорад. Андарзномаҳои шоири бузург Абулқосими Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» ва «Зафарнома»-и мансуб ба қалами ҳакими суғург Абӯалӣ ибни Сино, ки манбаъҳои паҳлавӣ доранд, дар ганҷинаи мавъизаҳои форсии тоҷикӣ аз судмандтарин намунаҳои ҳикмати амалӣ ба шумор мераванд. Дар ин миён манзумаи «Андарзномаи Анӯшервон» -и мансуб ба Бадеъи Балхӣ, ки яқинан асли он низ паҳлавӣ ва макони пайдоишаш Эрони Бостон будааст, аз осори бисёр ҷолиби ахлоқии форсу тоҷик мебошад. Андарзу пандҳо, ҳикмату насиҳатҳо ва васиятҳое, ки дар ин манзума эрод гардидаанд, хирад, дониш, адолат, инсоф, мурувват, саховат, сабр, шикебойӣ ва дигар арзишҳои маънавию ахлоқии шоистаи умумибашари ситоиш намуда, худшиносӣ, порсӣ, далерӣ, шӯҷоъат, шарм, ҳаё, бурдборӣ ва амсоли инро тарғиб мекунад.

Ҳамчунин, муаллифи «Андарзномаи Анӯшервон» аз гуфтаҳои Ардаршери Бобакон, «Зардуштнома», «Синдбоднома», «Офариннома» ва бузургони таърих иқтибос оварда, ситам, зулм, кина, ҳасад, ғазаб, лавҳу лаъаб, шитобзадагӣ, ачала, адоват, суханчинӣ, бухл, дурӯғ, ҳашм ва дигар падидаҳои аъмоли ношоистаро зери тозиёнаи танқид қарор дода, талқин менамояд, ки инсонӣ неқ бояд ҷавониву тандурустӣ ва қудрату тавоноиро ғанимат шуморад, ба қадри неъматҳои Парвардгор бирасад, аз бадӣ, ҳаром, ғайбату бухтон ва кибру ғурур дурӣ ҷӯяд, ҳеҷ гоҳ дар амонате хиёнат нанамояд. Марди покманиш лаҳзае ҳам набояд аз хотир барорад, ки подоши хулқи неқӯ неқӣ ва ҷазои кирдори зишт бадӣ буда, хушон ба ҳоли ононе, ки ба омӯхтани илм, андӯхтани дониш, густариши корҳои хайр шуғл меварзанд, кӯшоеи танвири афкори мардуманд, дар кӯшидану нӯшидан ифрот намеварзанд, раҳм бар бечорагон, дастгириӣ ҳоҷатмандон ва парвардани фарзандони ҳалиму солеҳро пешаи худ қардаанд, аз зиштиҳо ба изтироб меафтанд, аз аъмоли шоистаи ҳаммаслакону ҳаммашрабони худ сафо мепазиранду ҳаловат мегиранд. Ҳамагон бояд имон биоваранд, ки худшиносӣ худпарастӣ нест, далериро набояд бо арбадаҷӯйӣ ва шучоъатро бо девонагӣ омехт, такаббур, ҳавасронӣ, шахват, ғафлат ҳама ҷазоеи худро доранд, хиёнаткору ҷинояткор яқин бояд кайфар бибинад.

Ҳамаи ин матолибро гӯяндаи «Андарзномаи Анӯшервон» бо таҳрири шево ва сабки салису зебо ба риштаи назм кашида, ҳадаи пуларзиши худро ба толибони фазл арза намудааст, ки беш аз ҳазор сол боз арбоби таълиму тарбия ва ҳамагон аз он файз мебаранд ва баҳра мебардоранд.

Аммо дар мавриди муаллифи «Пандномаи Анӯшервон» фикри ягона вучуд надорад. Ризоқулихони Ҳидоят дар «Маҷмаъ-ул-фусаҳо» ин манзумаро мутаъаллиқ ба Бадоеъӣ ном шоире медонад, ки аз зумраи суханварони дарбори Султон Маҳмуди Ғазнавӣ (998-1030 мелодӣ) буда, Муҳаммад ибни Маҳмуди Балхӣ ном доштааст. Мавсуф меафзояд, ки Бадоеъӣ дорои ашъори маснӯъ будааст. Ҳамчунин, ӯ бахше аз «Пандномаи Анӯшервон»-и мавсум ба

«Роҳат-ул-инсон»-ро ба номи Бадоеъии Балхӣ дар «Мачмаъ-ул-фусаҳо» ҷой додааст.

Сипас аллома Саъид Нафисӣ ин манзумаро дар маҷаллаи «Меҳр» (соли дувум, шумораҳои 2 ва 3) мунташир сохта, хотирнишон менамояд, ки баъзеҳо муаллифи «Роҳат-ул-инсон»-ро Бадоеъи Балхӣ, яъне Абӯмуҳаммад Бадоеъ бинни Муҳаммад бинни Маҳмуди Балхӣ, ҳатто аз ҳамасрони Дақиқӣ (ваф. 976) ва Мунҷики Тирмизӣ, доништа бошанд ҳам, ин андеша хатост, зеро «Пандномаи Анӯшервон», ки дар он байте аз Унсурӣ (ваф. 1037) оварда мешавад, гувоҳи он аст, ки муаллифи он дар замони Унсурӣ ва ё баъди ӯ зиндагӣ кардааст. Ба қавли Саъид Нафисӣ, дар муқаддимаи насри «Роҳат-ул-инсон» ба «Шарафи шоир» ишора рафтааст, ки шояд гӯяндаи маснавии мазкур ӯ бошад. Ин «Шарафи шоир» эҳтимол Абӯшариф Мучаллади Гургонӣ (асрҳои XI-XII) бошад.

Чун мо дар дасти худ маводу мадраки иловагӣ надорем, дар ин бобат чизи дигаре гуфта наметавонем.

Матни манзума дар асоси «Шарҳи аҳволу ашъори шоирони бедегон дар қарнҳои III, IV ва V ҳиҷрии қамарӣ» (мусахҳеҳ Маҳмуди Мудаббирӣ, Техрон, 1370, саҳ. 503-520) ба нашр ҳозир карда шуд.

Аълоҳон Афсаҳзод

Пандномаи Анӯшервон

Сипос аз Худованди чархи баланд,
 Ки дар дил нагунчад аз ў чуну чанд.
 Чаҳонофарин кирдигори сипихр,
 Фурўзандаи пайкари моҳу михр,
 Ба чуз бандагӣ мар туро кор нест,
 Бад-ин парда-андар туро бор нест!
 Ниҳоле зи дониш бикорам ҳаме,
 Хирадро бар ў баргуморам ҳаме,
 Ки чун чашм гардад варо шоҳу нард,
 Аз ў баҳра гирад хирадманд мард!

Гуфтор андар хирад

Чу дониш бувад бо хирад, бихтар аст,
 Ки кон дониш асту хирад гавҳар аст!
 Хирад барнишонад абар тахти оч¹,
 Хирад барниҳад бар сари мард тоҷ!
 Хирадро биёмўз аз омўзгор,
 Бар омўхтан – бар ту айбе мадор,
 Ки чун бар хирад даст барёфтӣ,
 Сар аз роҳи гумроҳ бартофтӣ!
 Шавад бар ту равшан, ки Яздони пок
 Буруноваранда-ст аз тира хок!
 Худойи чаҳону чаҳонофарин,
 Ки бар вай сазад, бегумон, офарин!

Дар оғози ин суҳан гӯяд

Чаҳондида диҳқон чунин кард ёд,
 Ки Кисро² чу тоҷи шаҳӣ барниҳод,
 Ба пирӯз рӯзе яке сур кард,
 Чаҳонро аз оҳарманон дур кард.
 Ба доду диҳиш дар чаҳон фош гашт,
 Ҳама фарши бедодҳо дарнавашт.
 Равон шуд ба коми дилаш Моҳу Тир,
 Бар ӯ офарин кард барнову пир.
 Худойи чаҳон комгориш дод,
 Чавонмардию бурдбориш дод.
 Сипоси Худовандро кор баст,
 Зи фарзонагон, лочарам, бурд даст.
 Касеро, ки Эзад бувад раҳнамун,
 Нагардад варо бахт ҳаргиз нагун.
 Чу якчанд дар подшоҳӣ бимонд,
 Ҳунарро ба тахти шаҳӣ барнишонд.
 Яке тоҷи фармуд гавҳарнигор,
 Бар ӯ дурру ёкут бурда ба кор.
 Яке тоҷ тобонтар аз Муштарӣ³,
 Ҳама кас мар ўро ба ҷон муштарӣ!
 Чу Хуршед рахшон зи чархи баланд,
 Чӣ аз баҳри пешӣ, чӣ аз баҳри панд!
 Бар он тоҷ-бар бисту се кунгара⁴,
 Ба зевар биёраста яксара!

Ҳама панду ҳикмат, ҳама банду ноз,
 Дар ў карда андешаҳои дароз.
 Бар он тоҷ-бар Хусрави додгар
 Набишта яке «Панднома» ба зар.
 Аз ў хар суханро баҳо ҷон ҳазор,
 Чу бошад ба ҷунон сухан хостор.
 Аз ин гуна тоҷе бар айвони ўй
 Биёвехта буд ба фармони ўй.
 Чу Хуршед додӣ ба Ховар⁵ навид,
 Шудӣ зоғ пинҳон зи бози сапед.
 Бипўшидӣ аз нури Меҳр осмон
 Музаъфар яке ҷомаи парниён,
 Ҷаҳонҷўй Кисро дар он зери тоҷ
 Нишастӣ абар хусравӣ тахти оҷ.
 Бидодӣ ба расми ниёкон-ш бор,
 Шудандӣ ба хидмат бари шаҳриёр.
 Аз он тоҷу он пандҳои сутург⁶
 Ҳама дониш омўхт хурду бузург.
 Ҷаҳондор ёри ҷаҳоншоҳ шуд,
 Баландахтару афсари Моҳ шуд.
 Набишта ҷунон буд абар тоҷ-бар,
 Ки эй марди доно, ба худ дарнигар!

Хештаншиносро аз мо дуруд диҳед

Касе, к-ў тани хештанро шинохт,
 Ба майдони ком аспӣ иқбол тохт.
 Касе, к-ў шиносандаи хештан
 Набошад, бувад дев ё аҳраман!
 Гар ў хештанро шиносанда нест,

Шиносандаро чашм барканда нест.
 Яке достон гуфт марди палос⁷,
 Ки камтар касӣ, хештанро шинос!

Чизро ба арзониён арзонӣ доред

Ҳар он, к-ӯ ба арзониён⁸ чизи хеш
 Дихад, судаш аз моя доранд беш!
 Ба арзониён гар диҳӣ чон, равост,
 Бар ин гуфта – бар мардумон – бар гувост.
 Чунин гуфт дар «Дафтари Синдбод»,
 Ки шоҳӣ зи пешиниён кард ёд,
 Ки ман бистадам ганҷ аз мардумон,
 Ба арзониён додам аз баҳри чон!

Корро ба донандагон фармояд

Ҳар он кас, ки бинад хирад ёри хеш,
 Ба наздики доно барад кори хеш.
 Ба доно супорад зимому лагом,
 Ки доно ба ҳар кор бошад тамом.
 Зи доно тавон ёфт ороми дил,
 Зи нодон наёбад касе коми дил.
 Чунин гуфт дар «Дафтари Зардуҳишт»,
 Ки мардони доно равад дар биҳишт.

Балоро пазира мешавед

Касе, к-ў бувад бар хирад мубтало,
 Гурезанда бошад зи доми бало.
 Бало чун бибинӣ, аз ў даргузар,
 Макун дар бало хешро хирасар!
 Балочўй мардум бувад ёри дев,
 Набошад дар ў фарри гехонхидев⁹!
 Чунин достон зад яке шоҳи нав:
 «Ту ҳаргиз балоро пазира¹⁰ машав!»

Панди ҳақимон пазиред

Бибояд пазируфт панди ҳақим,
 Ки панди ҳақимон бих аз зарру сим!
 Танатро зи панд аст бисёр суд,
 Аз он кас, ки гўяд, бибояд шануд!
 Ҳар он, к-ў пазирандаи панд нест,
 Ба чуз аз дари хорию банд нест!
 Чунин гуфт фарзонаи пешбин,
 Ки баргашта бисёр гардад замин.

Ноғуфтани суҳан мағъед

Зи ноғуфтани ҳар ки бошад хамўш,
 Дилаш аз шунидан наёяд ба чўш.
 Зи гуфтори беҳуда чуз ранҷ нест,
 Чу хомўшӣ андар ҷаҳон ганҷ нест!
 Басо мардумоно, ки андар ҷаҳон
 Зи гуфтори беҳуда доданд ҷон.
 Накў гуфт донандаи рўзгор,

Ки гуфтори беҳуда н-ояд ба кор!

Кори нокарданӣ макунед

Ҳар он, к-ӯ кунад кори нокарданӣ,
 Бувад бар раҳи кеши оҳарманӣ¹¹!
 Зи нокарданӣ корҳо дур бош,
 Хирад подшо кун, ту дастур бош!
 Ҳар онро, ки гардад хирад раҳнамун,
 Бад-он кард, то кор донад, ки чун.
 Зи нокарданӣ дур дорӣ барат,
 Ба доми ҳавас дарнаёри сарат!

Кори ночустанӣ маҷӯед

Зи ночустанӣ кам шавад обрӯй,
 Кӣ гӯяд, ки ночустаниро бичӯй?!
 Ҳар он, к-ӯ ба ночустанӣ дил ниҳад,
 Гуле барканад нағзу бар гил ниҳад.
 Ба чизе, ки дар чустанааш суд нест,
 Чу оташ, к-аз ӯ баҳра чуз дуд нест!
 Накӯ гуфт он хусрави хубрӯй,
 Ки чизе, ки онро наёбӣ, маҷӯй!

Ба корҳо шитоб макунед

Писандида ҳаргиз набошад шитоб,
 Шитоб афканад чони мардум ба тоб!
 Шитобандаро дар ҷаҳон ном нест,
 Ба гетӣ шитобандаро ком нест!

Касе, к-ў ба коре шитоб оварад,
 Пушаймон шавад зуд, кайфар барад¹²!
 Касе, к-ў шитобон ба роҳе равад,
 Барояд зи гоҳе, ба чоҳе равад!

Ба корҳо сустӣ макунед

Чу хоҳӣ, ки коре кунӣ ногузир,
 Чунон кун, ки бошад туро дилпазир!
 Ба фарҷому анҷом андар нигар,
 Бипаймой аввал накӯ пову Сар!
 Чу вақт андар ояд, бад-ӯ даст ёз,
 Макун кор бар хештан бас дароз.
 Ҳар он кас, ки ӯ сустӣ орад ба кор,
 Ба сустӣ фуруд оядаш рӯзгор!

Чу дар коре шавед, бурун омаданро некӯ бингаред

Ба коре, ки андар шудан ройи туст,
 Бурун омаданро ниғаҳ кун дуруст!
 Бибин, гар тавонӣ бурун омадан,
 Пас он гоҳ кун азми андар шудан,
 Ки бо посбон паҳлавон Ардашер¹³
 Яке дoston зад, ки рӯбоҳи пир
 Ба сӯроҳ-андар шуданро шитофт,
 Бурун омадан роҳ чусту наёфт!

Корҳоро ба газоф макунед

Газофа¹⁴ бувад кори девонагон,
 Газофа надиданд фарзонагон!
 Газоф аст гуфтору кори ту лоф,
 Ба охир пушаймонӣ орад газоф!
 Чунин гуфт дар дафтар он марди хур¹⁵:
 «Барандоз чома, пас он гаҳ бибур!»
 Накӯ гуфт донои некӯсахун,
 Ки ҳаргиз ту кори газофа макун!

Даст ба камари ҳар кас мазанед

Надида касеро гаҳи сулҳу чанг,
 Нашояд задан дар камаргоҳ чанг!
 Ҳама кас чунон дон, ки аз ту биханд,
 Агарчи ба зод аз ту ких ё миҳанд¹⁶!
 Ба зод андарун кард натвон ғалат,
 На ҳар боз чанг оварад сӯйи бат¹⁷!
 Шунидам ман аз мардуми пурҳунар,
 Ки касро надида, маҷӯяш камар!

Ба ноозмуда ҳамроҳӣ макунед

Касе, к-озмудиш дар неку бад,
 Ба неку ба бад ёри ту ў сазад¹⁸!
 Накарда касеро касе озмун,
 Бувад беҳирад, гар кунад раҳнамун!
 Чу норе ниҳад пеши ту марди ҳуш,
 Чӣ донӣ, ки ширин бувад ё туруш?!

Яқинат шавад, гар варо бишканӣ,
Шак аз дил бад-он озмун бифканӣ!

Молро фидойи тан кунед

Зи баҳри тану чон бувад сўзиён¹⁹,
Касеро, ки хоҳад расидан зиён.
Чу чон гашт хоҳад ҳаме коста,
Чӣ дармон, ба чуз додани хоста?!
Касеро, ки аз чон дарег аст мол,
Бувад зиндагонӣ бар ӯ – бар вубол²⁰!
Агарчӣ азиз аст ҳар ҷой чиз,
Набошад азизе чу ҷони азиз!

Танро фидойи дин кунед

Тан аз баҳри дин базл кардан равост,
Чу динро фурӯшанд, ҷонаш баҳост!
Бувад марди диндор фархундабахт,
Мар ӯро бувад дин бих аз тоҷу тахт!
Чу рихлат кунӣ з-ин саройи сипанҷ²¹,
Табаҳ гардадат мулкати молу ганҷ²²!
Бад-он ҷойи ноком чуз ҷони пок
Ба корат наёяд, аё ҳушнок!

Аз ин ҷаҳон номи некӯ баред

Чу тан дорию бахту ҳар ду ҷавон,
Бияндӯз номи накӯ дар ҷаҳон.!

Чавони накўном воло бувад,
 Аз он номи некў ба боло равад!
 Бувад зиштноӣ ба ҳар чой зишт,
 Ба зиштӣ набинанд рӯйи бихишт!
 Шунидам, ки Нўшинравон²³ чун бимурд,
 Зи гетӣ ба ҷуз номи некў набурд.

Камозориву бурдборӣ пеша кун

Чу равшан шавад ҷонат аз доду дин,
 Камозориву бурдборӣ гузин²⁴!
 Камозор мардум бувад камзиён,
 Бувад шодмона ба ҳар ду ҷаҳон!
 Аз озори мардум шавад обрӯй,
 Ба зорӣ бимурдаст озорчӯй!
 Ҷаҳондида озори мардум нахост,
 Камозор бошӣ, ду гетӣ турост!

Хештанро ба ростӣ маъруф кунед

Чу аз ростӣ номи ту шуд баланд,
 Ду пойи дурӯғ андаровар ба банд!
 Ба ҷуз ростӣ, то тавонӣ маҷӯй,
 Ки раста шавад²⁵ мардуми ростгӯй!
 Бувад растагӣ, бешак, аз ростӣ,
 Зи кажжӣ падида оядат костӣ!
 Накў достон зад дар ин марди нек,
 Ки аз ростӣ ёфтаи номи нек!

Хурсандӣ пеша гиред

Ба чизе, ки додат Ҷаҳонкирдигор,
 Дилатро бад-он дода хурсанд дор!
 Зи бешӣ бувад чони мардум фиғор,
 Чӣ бихтар зи хурсандӣ, ай хуб ёр?!
 Зи бешию оз аст чон дар гудоз,
 Мабодо касе баста дар банди оз²⁶!
 Чу хоҳӣ, ки ҳаргиз набошӣ хичил,
 Ба неку бадӣ дор хурсанд дил!

Бар бало сабр кунед

Балое, ки пеш орадат чархи пир,
 Ба чуз сабр кардан набошад гузир²⁷!
 Бувад баста бо ҳар ғаме нозбоз,
 Ки баста-ст бо ҳар нишебӣ фароз!
 Ҳар он кас, ки талхии сабр озмуд,
 Биёбад муроди дили хеш зуд!
 Чунин гуфт гӯянда, чун баршанид,
 Ки сабр аст банди балоро калид!

Маргро фаромӯш накумед

Чу манзил шинос ин ҷаҳони каҳун²⁸,
 Чунон дон, ки ҳар соҳат ояд ба бун²⁹!
 Ба сони яке корвонгоҳ дон,
 Бар ӯ чумлагӣ халқро роҳ дон!

Ба манзил дарангӣ набошад касе³⁰,
 Аз ин достон ёд дорам басе!
 Аз ӯ бигзарад чонвар неку бад,
 Гурӯҳе дарояд, гурӯҳе равад!

Дунёро ба нодонӣ магзаронед

Ба нодонӣ – андар мапаймой роҳ,
 Ба бедонишӣ зиндагонӣ махоҳ!
 Мадих умр бар бод, агар огаҳӣ,
 Ба хорию нодонию аблаҳӣ!
 Туро зиндагонӣ Худованди дод
 На аз баҳри нодонию чаҳл дод!
 Накӯ гуфт донои посухгузор,
 Ки нодон бувад чун хари бефасор³¹!

Ба андӯҳи касон шод машавед

Чу бинӣ касе баста дар банди ғам,
 Макаш бар дили худ зи шодӣ рақам.
 Ба андӯҳи ӯ шодмона машав,
 Ки пеш оядат ончунон нав ба нав!
 Чу ту ғам хурӣ дар ғами дигарон,
 Надоранд ғам хӯрдани ту гарон!
 Ба пеши ҳама кас ситуда шавӣ³²,
 Ба ангушти халқон намуда шавӣ!

Бар рехтаву сӯхта ғам махӯред

Чу чизат шавад рехта, сўхта,
 Макун дидаро боз бар дўхта!
 Бувад чиз ҳар гаҳ, ки хоҳӣ ту низ,
 Чи суд аст ғам хўрдан аз баҳри чиз?!
 Шикаста бувад чиз ҳам з-ин нишон,
 Набояд дар ин ҳеч будат зиён!
 Накў гуфт фархунда марди хурам,
 Ки беҳуда дилро макун чуфти ғам!

Аз балои касон ибрат гиред

Салоҳи чаҳон гарчи пайванди туст,
 Балои касон ибратафканди туст!
 Балои касонро ба ибрат бибин,
 Сипоси Чаҳонофарин баргузин!
 Дилу сар тихӣ кун зи боди ҳавас,
 Намун аз якеву яке луқма бас!
 Шунидам аз онҳо, ки роҳӣ буданд,
 Шубон озмуданду сагро заданд!

Дар корҳо мудоро кунед

Мудоро³³ ба ҳар кор кардан накўст,
 Чи бо зишт душман, чи бо хуб дўст!
 Чу ҳангоми тезӣ мудоро кунӣ,
 Зи хоки сияҳ мушки соро кунӣ.
 Мудоро балоро бидорад зи ту,
 Чафову ано боз дорад зи ту!»
 Нигаҳ кун, чи гўяд чаҳондида мард:
 «Касе аз мудоро зиёне накард!»

Бо касе ситезаву лачоч макунад

Лачучӣ³⁴ писандидаву нағз нест,
 Лачучӣ ба чуз кори бемағз нест!
 Макун бо касон, то тавонӣ, лачоч
 Фузунтар макун пойи худ аз давоҷ³⁵!
 Лачоч арчи вочиб кунад бо хирад,
 Бияндеш, то худ кучо дархурад!
 Яке пир гуфтаст хангоми кўч,
 Ки сағ биҳ газанда зи марди лачуч!

Фарзандонро пешаи некӯ биёмӯзед

Биёмӯз пеша ту фарзандро,
 Ба ҷон бозхар ин накӯ пандро!
 Гузида бикун пеша аз пешаҳо,
 Дилатро барӣ кун зи андешаҳо!
 Чу гўяндат, он гаҳ тавонӣ шанид,
 Ки он мардро ҳаст пеша палид!
 Чунин гуфт доноӣ тозаманиш³⁶,
 Ки бадпеша мардум бувад бадкуниш³⁷!

Пой ба андозаи гилем кашед

Аз андоза бартар маниҳ пойи хеш,
 Хирадро ниғаҳ дор бар ҷои хеш!
 Чу бархезӣ аз хобғаҳ бомдод,
 Ба худ дарнигар, то чи-т ояд ба ёд!
 Чу аз пойғаҳ пой бартар ниҳӣ,

Шавад номи ту зишт дар аблахй!
 Маро панд додаст марди ҳаким,
 Ки поят фузунтар макаш аз гилем!

Чанги касонро ба хештан махаред

Ба худ боз ҳаргиз махар чанги кас,
 Бипардоз дилро зи кому ҳавас!
 Фариза набошад³⁸ зи баҳри касон
 Ба худ баркушодан касонро забон!
 Касе, к-ӯ бувад аз мусолиҳ³⁹ гурез,
 Ба худ бо тани хеш чӯяд ситез!
 Чунин гуфт мӯъбад⁴⁰, ки чанги касон
 Табаҳ кард бояд ба ширин забон!

Харч ба андозаи дахл кунед

Чу дахлат бувад кам, макун харч беш,
 Ба андозаи дахл кун харчи хеш!
 Макун харч даҳ-дах, чу дахлат нухест,
 Ки аз «нест» андар ҷаҳон нанг нест!
 Кас аз кадхудойӣ набошад диҷам⁴¹,
 Набояд табаҳ кард хира дирам!
 Шунидам, ки гуфтанд: «Дар рӯзи кор
 Яке нониҳода, дигар бармадор!».

Ба худнониҳода тамаъ макунед

Ба чизе, ки ту чой нанҳодайӣ,
 Макун тамъ, агар марди озодайӣ!
 Накўҳида бошад бари халқ дузд⁴²,
 Бувад куштани дузд бар халқ музд!
 Ба дуздӣ макун даст ҳаргиз дароз,
 Агарчанд бошӣ асири ниёз!
 Маро панд додаст марди чавон,
 Ки камтар зи дуздон касеро мадон!

Аввал ниҳол бишнонед, он гаҳ дарахт барканед

Аз аввал дарахти чавона бикор⁴³,
 Пас он гаҳ куҳанро ҳаме бар зи кор!
 Яке нонишонда, яке барканӣ,
 Бувад, бегумон, хештандушманӣ!
 Бад-ин ҳасбу ин ҳолу ин доварӣ
 Яке байт гўяд ачаб Унсурӣ:
 «Чу аз кўҳ гириву нанҳӣ ба чой,
 Саранҷом кўҳ андар ояд зи пой!».

Чашму забону даст ниғаҳ доред

Чу хоҳӣ, ки шаккар хурӣ бекабаст⁴⁴,
 Ниғаҳ дор чашму забону ду даст!
 Чу ин ҳар се бошад ба фармони ту,
 Бувад раста аз ҳар бадӣ чони ту!
 Чу хоҳӣ, ки нек оядат рўзгор,
 Хирадро бар ин ҳар се душман шумор!
 Басо шермардо, ки дар рўйи хок

Зи дасту зи чашму забон шуд ҳалок!

Дар хонаи тухматзадагон машавед

Чу хоҳӣ, ки харгиз набошӣ диҷам⁴⁵,
 Манеҳ пой дар хонаи муттаҳам!
 Бари он, ки бадном бошад, мапӯй,
 Ки олуда гардӣ ба монанди ӯй!
 Касе, к-ӯ бари дег чӯяд паноҳ,
 Чу зери сияҳдег хезад сиёҳ!
 Шунидам зи донои гарданфароз,
 Ки аз хонаи боз гиранд боз!

Ба дуздон ошнойӣ мадиҳед

Ба дуздон магард, ошнойӣ мадиҳ,
 Ба колои эшон гувойӣ мадиҳ!
 Ба дуздон биёмехтан рой нест,
 Ки колои дуздон дилорой нест!
 Касеро, ки дуздӣ бувад роҳу кеш,
 Аз ӯ бош тарсанда чун хар зи неш!
 Маро гуфт ин панд пайвастамиҳр,
 Ки чун дузд бинӣ, бигардон ту чихр!

Бо газофгӯён маншинед

Касе, к-ӯ занад лофу гӯяд газоф⁴⁶,
 Мақун гирди ӯ, то тавонӣ, тавоф,
 Ки аз лофзан кас набинад вафо,
 Баланд аст мар лофзанро қафо!

Нишастан раво нест дар лофгоҳ,
 Яке лоф бадтар зи сесад гуноҳ!
 Чунин гуфт бо ман яке шуҳра зан,
 Ки зан бихтар аз мардуми лофзан!

Ба ҳамсоияи подшоҳ хона магиред

Чу бошад хирад мар туро дастгир,
 Ба ҳамсоияи мир хона магир,
 Ки мир арчи бошад ба ту некрой,
 Чу бадрой гардад, надорӣ ту пой!
 Бари подшаҳ хосаву ома нест,
 Ба наздики эшон ҳама кас якест!
 Шунидам, ки оташ бувад подшоҳ,
 Ба наздики оташ кӣ чӯяд паноҳ?!

Бе ҳамроҳ ба роҳ маравед

Чу орӣ ба рафтан суви роҳ рӯй,
 Аз аввал яке нек ҳамроҳ чӯй,
 Ки ҳамроҳ бошад туро дастгир,
 Чу коре ба пеш оядат ногузир!
 Бувад ҳамраҳи нек ҳамрози ту,
 Ба неку ба бад гашта дамсози ту!
 Чунин гуфт бо ман яке устод,
 Ки ҳамроҳу ҳамбози ту нек бод!

Дар замини шӯра тухм макоред

Замине, ки бумаш бувад шӯразор,

Дар ў тухм корӣ, наёяд ба кор!
 Ба тухму ба шўразамин бингарад,
 Касе, к-ў бар ин тар сухан раҳ барад:
 Ҳама ҷойи дард асту ҷои ғам аст,
 Киро бахт шўр аст, рўзӣ кам аст.!
 Чунин гуфт бо ман яке ҳушёр:
 «Ба шўразамин ҳеч тухме макор!».

Аз ғаммозон вафо мачӯед

Бувад дархури сад ҳазорон ҷафо,
 Ҳар он, к-ў зи ғаммоз⁴⁷ чӯяд вафо!
 Ҷухуде, ки бошад варо зишт рӯй,
 Бувад бихтар аз мардуми ғамзгӯй⁴⁸!
 Агар дӯст дорӣ ту эдар тамиз,
 Макун ғамзу машнав зи кас ғамз низ!
 Накӯ гуфт донойи покизаҷон,
 Ки ғаммозро сар бибур ё забон!

Бо бандагон ҷангу бозӣ макунед

Макун бозию ҷанг бо бандагон,
 Бипурс, ар надонӣ, зи донандагон,
 Ки банда фурӯмояву дун⁴⁹ бувад,
 Набошад чу озода, ҳарчун бувад!
 Касеро, ки аз нафси худ шарм нест,
 Мар ўро муҳобову озарм⁵⁰ нест!
 Шунидам зи донойи некӯсахун,

Ки бо бандагон чангу бозӣ макун!

Касе, ки хештанро нашоёд, аз ӯ бипархезед

Касе, к-ӯ нашоёд ба худ, чун сазад,
 Ки шояд ба ту, чун нашоёд ба х(в)ад?!
 Писар, к-он нашоёд ба фаррух падар,
 Набинад падар хуррамӣ з-он писар!
 Яке гурба шуд назди шери жаён,
 Ки шоистаи ту манам дар ҷаҳон!
 Нашойӣ маро, гуфт шери шикор,
 Ки ҳастӣ ту машъуми⁵¹ фарзандхор!

Аблаҳи модарзодро дору мадихед

Касе, к-аблаҳ аз модари хеш зод,
 Нашояд ба доруйи ӯ сим дод!
 На кори Худованд корест хурд,
 Қазои набишта нашоёд сутурд!
 Ба гуфтори устои пешин нигар,
 Ки гуфтаст байте бих аз сад гуҳар:
 «Агар марг дору бигардонадӣ,
 Кас андар ҷаҳон ҷовидон монадӣ».

Девонаву аблаҳро панд мадихед

Ба оқил диҳӣ панд, бошад-т бих,
 Ба девонаву масту аблаҳ мадих,
 К-аз ин ҳар се кас дур бошад хирад,

Дили беҳирад пандро нангарад!
 Ба мўъбад ҳаме дод панде Қубод⁵²,
 Чунин гуфт мўъбад, ки шах бод шод,
 Ки аз панди шах яксара огаҳам,
 На масту на девона, на аблаҳам!

Нон танҳо махуред

Чу Эзад диҳад мар туро нону ном,
 Махур, то тавонӣ, ту танҳо таъом!
 Бидиҳ нон ба мардум, бахилӣ биҳил,
 Ки нонгар зи мардум бувад неқдил!
 Ба мардӣ касе баста дорад миён,
 Ки ноне ниҳад пеши даҳ кас ба хон!
 Чунин гуфт он, к-ӯ баландахтар аст,
 Ки ному бузургӣ ба нон-андар аст!

Зердастонро чўб мазанед

Ба рух ҳар ки шуд пеши ту чойрўб,
 Нашояд бар ў захм кардан ба чўб!
 Дили зердастон маёзор ҳеч,
 Ки озор гиранд, бар бад бисеч⁵³!
 Аз озор хезад басе корҳо,
 Аз озор хезад бас озорҳо!
 Чунин гуфт озодаи гавҳарӣ,
 Ки кихтарнавозӣ бувад миҳтарӣ.

Нони худ хуред, сухани бад мағўед

Чу дар хони худ нон хурӣ, бад мағӯй,
 Касеро ба айбе, ки бошад, маҷӯй!
 Бувад нокасӣ гуфтани бад зи кас,
 Набошад писандида бар ҳеч кас!
 Агар нони худро хурӣ, носазо
 Ҳадиси касон нест гуфтан раво!
 Чу гардад бад аз ту бари дигарон,
 Бад ояд туро рӯзе аз ҳамсарон!

Ба тадбири кўдакон кор макунед

Агар бо дили ту хирад ҳаст ёр,
 Ба тадбири кўдак макун ҳеч кор!
 Дил аз ройи ҳар пиру кўдак битоб,
 Хато ҳам хато, гарчи бошад савоб!
 Яке кўдаки хурд даҳто намад,
 Ту гӯйӣ, ки ёрад ба об афканад.
 Валекин гаҳи баркашидан зи об
 Бибояд-ш сад марди бозӯру тоб!

Бо занон машварат макунед

Агар ташна бошӣ, ба фармони зан
 Махур обу бар оташат об зан!
 Ҳар он, к-ӯ занонро мусаххар шавад⁵⁴,
 Зи мағзи харон мағз чун хар шавад.
 Касеро, ки дил бар хирад подшост,
 Ба фармони зан кор кардан хатост!
 Накӯ гуфт донандаи гарму сард,
 Ки занро чӣ кор аст бо кори мард?!

Пирзанонро ба хона магузORED

Чу хоҳӣ, ки бебок бошад-т дил,
 Зани пир ҳаргиз ба хона маҳил,
 Ки аз пирзан кас набинад фараҳ,
 Чавон бо чавон, пир бо пир баҳ!
 Зани пир ҳарчанд мастуртар⁵⁵,
 Зи назди зани нек бих дуртар!
 Чунин гуфт бо ман яке ҳушманд,
 Ки бо гург ҳамто макун гӯсфанд!

Бар занон эмин мабошед

Зи дасти занон чун хурӣ обу нон,
 Ҳазар кун, ки кажж аст ройи занон!
 Занонро набошад ба як зарра бок,
 На аз оташи тезу н-аз тира хок!
 Чу зан дил бигардонад аз ростӣ,
 Падид ояд андар замон костӣ!
 Чунин гуфт марде зи зан пур зи дард,
 Ки гар зан набудӣ, будӣ раста мард!

Забуни занон мабошед

Руҳи худ зи андуҳ зарирӣ⁵⁶ макун,
 Ба дасти зан – андар асирӣ макун!
 Ҳар он, к-ӯ асири зани хеш гашт,

Ҳама ҳашмату чоҳи худ дарнавашт!
 Занон гарчи неканд аз хўю раг,
 Забунгир⁵⁷ бошанд монанди саг!
 Касе то набошад асиру ҳақир,
 Ба дасти зан – андар набошад асир!

Бар мардуми сифла ранч мабаред

Мабар дил ба ишва ба чуну магар,
 Абар мардуми сифла ранчат мабар.
 Ки сифла⁵⁸ бувад беҳифозу сафих,
 Наёбӣ ҳисолеву ло ҳусна фих⁵⁹!
 Бувад сифла монанди боди дурушт,
 Гирифтан нашоҷад мар ўро ба мушт!
 Чунин гуфт донандаи ҳушёр,
 Ки аз сифлагон чашми некӣ мадор!

Ризои падару модар бичўед

Бигардон зи беҳашматӣ рою рўй,
 Ризои падар в-они модар бичўй!
 Бувад бар ту-бар ҳаққи эшон басте,
 Набошад чу эшон туро ҳар касе!
 Агарчӣ Худойи ҷаҳон-т офарид,
 Туро аз адам⁶⁰ дар вучуд оварид,

Яке модарат доду фаррух падар,
 Ки парвардат андар бару дар чигар!

Ба ҷони касон зинҳор махуред

Махур, гар туро ҳаст чон хушёр,
 Ба молу ба чони касе зинҳор,
 Ки зинҳорхора⁶¹ бувад тирарой,
 Накўҳида наздики халқи Худой!
 Ҳар он, к-ў ба бад гашт ҳамдостон,
 Ба некӣ назад з-ў яке достон!
 Накў гуфт фархунда шоҳи Қубод,
 Ки ман бад нахоҳам, ба ман бад мабод!

Касеро заволи давлат аз осмон мапурсед

Касе, к-аш бувад давлат аз осмон,
 Мадор аз дили ў ба дил бад гумон,
 Ки бо ҳар ки давлат бувад созгор,
 Зи бадҳоҳи ў кин кашад рўзгор!
 Мадон бихтар аз давлату бахт чиз,
 Ки ў мекунад хору зишту азиз!
 Чунин гуфт бо ман яке давлатӣ,
 Ки камдавлатӣ бих зи бениъматӣ!

Аз таъби бад парҳез кунед

Аз аввал бидон мардро таъбу хўй,
 Пас он гоҳ бо вай баду нек гўй,
 Ки бадтаъб мардум бувад бенамак,
 Рутаб гар ниҳӣ пеш, донад хасак⁶²!
 Қимор арчи бозӣ ту неку зариф,
 Аз аввал бидон дасту захми ҳариф,
 Ки мўъбад чунин гуфт бо шаҳрёр:

«Шиносад ҳариф, он ки бозад қимор!».

Бо дабирон лачоч макунед

Макун бо дабирон лачочу хилоф,
 Ба хоса, ки донанд дурч аз давоҷ⁶³!
 Дабирон⁶⁴, ки донанд расми қалам,
 Тавонанд кардан бәсе бешу кам.
 Қалам гарчи тезӣ надорад чу теғ,
 Зи нўги қалам теғ гирад гуреғ!
 Қалам кард банди ҷаҳонро калид,
 Ҳунарҳо бәсе дар қалам офарид!

Аз забони шоъирон парҳез кунед

Зи шоъир битарс, ар туйӣ марди ҳур⁶⁵,
 Забоншон ба шамшери силлат⁶⁶ бибур,
 Ки бо шоъирон кас наёрад ситез,
 Кунад ҳар кас аз табъи эшон гурез!
 Суханҳои эшон ба сулҳу ба ҷанг
 Чу нақше бувад канда дар хорасанг!
 Шунидам зи донандаи гавҳарӣ,
 Ки ҷинсест аз соҳирӣ шоъирӣ!

Меҳмонро азиз доред

Касе гар расад пеши ту меҳмон,
 Бибанд аз пайи хидмати ӯ миён!
 Чунон кун, ки хушнуд бошад зи ту,
 Ба ҳар ҷиз пурсуд бошад зи ту,

Ки меҳмон накў доштан дарх(в)ар аст,
 Тариқи бузургони номовар аст!
 Чунин гуфт донандаи тозиён,
 Ки бар дод додан бигардад забон!

Ба зиёрати некон шавед

Ба бад, то тавонӣ, тиҷорат макун,
 Ба чуз назди некон зиёрат макун!
 Касе, к-ў ба некон занад дасти хеш,
 Ҳама некӣ ояд-ш ҳар ҷой пеш!
 Зи некон шавад мардро ҳол нек,
 Ки некон зананд аз бадон фол нек!
 Чунин гуфт он хоҷаи солх(в)ард:
 «Ман аз некмардон шудам некмард!».

Аз паси мурдагон сухани бад мағўед

Касе, к-аш фариза расад эзадӣ,
 Паси марг гуфтан бинатвон бадӣ,
 Ки бо мурдагон доварӣ кас накард,
 Чи суду зиён аз ту бар мурда сард?!
 Ҳадиси касе чун кунӣ талху шўр,
 Ки аз ту бинолад равонаш ба гўр,
 Худои ҷаҳонат бигирад бад-он,
 Намонӣ ту ҳам низ то ҷовидон!

Насиҳат аз кас бозмагиред

Насихат зи кас боз ҳаргиз магир,
 На аз марди барно, на аз марди пир!
 Масал гар бувад душмани бадкуниш,
 В-аз ў мар туро буда бас сарзаниш,
 Насихат куну дил зи кин дур кун,
 Ки охир шавад огаҳ ў з-он сухун!
 Чунон кун, ки то зиндагонӣ бувад,
 Насихат зи ту ройгонӣ бувад!

Ба моли ҷаҳон кибру учб⁶⁷ макунед

Ба моли ҷаҳон чун шавӣ бениёз,
 Бипарҳез аз кибру кун ихтироз,
 Ки бар кас намонад на иззу на зул⁶⁸,
 Гаҳе хор пеш ояду гоҳ гул!
 Макун ноз ҳаргиз ба моли ҷаҳон,
 Нигаҳ кун ба гарданда ҳоли ҷаҳон!
 Накў гуфт дастури шоҳи Пашанг⁶⁹:
 «Макун карру фар, нестӣ ту паланг!».

Дар миёни зану шавҳар миёнҷӣ макунед

Миёни зану шўй дар ҷангу хашм
 Миёнҷӣ⁷⁰ макун, гўй, бикшой чашм,
 Ки чун ҷангу шўр афтад андар миён,
 Ту макшой аз баҳри эшон забон,
 Ки чун з-оштишон саломат расад,
 Туро з-он саломат маломат расад.

Чунин гуфт доно, чу барзад нафас:
«Туро бо зани хеш кор асту бас!».

Бо мардуми бад маёмеzed

Ба бад мардумон хуш магардон маниш,
Битарс аз бади мардуми бадкуниш,
Ки ҳар к-ӯ бади халқ чӯяд ниҳон,
Аз ӯ эманӣ кас наёбад ба қон!
Ҳаросон бувад марди озодмард,
Кас аз бадкуниш ёди некӣ накард!
Накӯ гуфт донандаи офият,
Ки баддин бувад мардуми бадният!

Сухани баду беҳуда мағӯед

Мадих, чун сухан зишт бошад, ҷавоб,
Ки зиштӣ ба зиштӣ бувад носавоб!
Ту он гӯ, ки аз асли покат сазад,
Ҳамон, к-аз ҷавонмард хокат сазад!
Ба зиште, ки гӯяд туро зиштгӯй,
Чу посух диҳӣ, мешавӣ зиштрӯй!
Чунин хондаам аз кутубоғахон:
«Ҳамӯшӣ биҳ аз посухи аблаҳон!».

Бекор манишинед

Ҳар он, к-ӯ ба коре барад даст пеш,
Намонад ба бекорӣ аз кори хеш,
Ки бекорӣ андеша бор оварад,

Зи кишта гулат хор бор оварад!
 Сипоҳӣ диловар биху теғзан,
 Раъият фурутан биху камсухан!
 Зи кӯҳ ар ба нохун канӣ санги сахт,
 Бувад бих зи бекорию шӯр бахт!

Аз гуфтаи хеш бармагардед

Зи гуфтору кирдори худ бигзарон,
 Ки бошад бaсе айбҳо андар он!
 Зи бисёри карда бигӯ андаке,
 Ки сад карда гуфта нашояд яке!
 Бибояд чашидан бaсе гарму сард,
 Чу хоҳӣ, ки хонандат озодмард!
 Накӯ гуфт диҳқони мӯъбаднажод,
 Ки гуфтори ман беши кирдор бод!

Он чи ба забон доред, ба дил-дар ҳамон доред

Сухан чун бигӯӣ, мағӯ бо забон,
 Ба дил-дар ҳамон бих, ки дорӣ ниҳон,
 Ки гар бо забон рост н-ояд дилат,
 Пушаймонӣ орад аз ӯ ҳосилат!
 Забону дилат рост бояд ба ҳам,
 Миёни ду довар макун бешу кам!
 Касеро, ки дил бо забон гашт рост,
 Раво нест бар вай фузунию кост!

Ба гуфтори ҳар кас эмин мабошед

Агар ҳаст дар дил туро равшанӣ,
 Ба гуфтори ҳар кас мадор эманӣ,
 Агарчанд бошад зи пайванди ту,
 Масал, гар зани тусту фарзанди ту!
 Суханҳои мо гарчи неку бад аст,
 Ба гуфтори пайғамбари Эзад аст!
 Накў гуфт он марди покизадин:
 «Ту аз бад ниғаҳ дор худро, яқин!».

Дониш омӯзед

Биёмӯз дониш, к-аз омӯхтан
 Раҳонӣ тани хеш аз сӯхтан!
 Аз омӯхтан нанг ҳаргиз мадор,
 Чу омӯхтан фахр бошад, на ор!
 Ниғаҳ кун, ки дар «Номаи офарин»⁷¹
 Чӣ гӯяд сарояндаи покдин:
 «Биёмӯз, ҳарчанд битвониё,
 Магар хештан шоҳ гардониё!».

Пеши адибон сухан бо адаб гӯед

Касе, к-ӯ зи тан беш донад адаб,
 Кушода макун пеши ӯ баста лаб!
 Ҳар он кас, ки тадбир н-орад ба кор,
 Ба кор андарун кори ӯ ҳаст зор!
 Ҳушу рою тадбир бояд нахуст,
 Чу хоҳӣ, ки кори ту ояд дуруст!
 Ба Ҳиндустон гуфт мӯъбад ба рой,
 Ки коре макун, чуз ба тадбири рой!

Аз бахилон дур бошед

Карона кун аз марди дуну бахил,
 Чу хоҳӣ, ки набвад туро қолу қил⁷²!
 Касеро, ки дил бар бахил аст фом,
 Наёбӣ аз ў табъи некўву ном!
 Бахилон дахилони олам бувад⁷³,
 Зи ҳар кас ба ҳар ду ҷаҳон кам шаванд!
 Накў гуфт он хоҷаи камсахун,
 Ки ҷонро бибахшу бахилӣ макун!

Ҷавонмардӣ пеша гиред

Ҳамеша ҷавону ҷавонмард бош,
 Зи дунию беҳосилӣ фард бош,
 Ки номи ҷавонмард андар ҷаҳон
 Бувад зинда пеши кихону миҳон!
 Нигаҳ кун, ки шоёр чӣ гўяд ҳама
 В-аз ин хуб гуфтан чӣ ҷуяд ҳама.
 «Ҷавонмардӣ аз корҳо бихтар аст,
 Ҷавонмардӣ аз ҳўи Пайғамбар аст!».

Сўхбат бо миҳтарон кунед

Суханҳои некў шунидан равост,
 Чи некў сухан дарди дилро давост!
 Накўгўй мардум чу биштофтанд,

Зи некӯ сухан мардумӣ ёфтанд!
 Сухан чун накӯ бошаду аслдор,
 Бувад бих зи сад гавҳари шохвор!
 Руҳи зишт агарчи пуроҳу⁷⁴ бувад,
 Ба некӯ сухан зишт некӯ бувад!

Ба савганд хӯрдан далерӣ макунед

Касеро, ки дар дил сухан ҳаст хайр,
 Ба савганд хӯрдан набошад далер,
 Ки савганд хӯрдан хатое бад аст,
 На фармони Пайғамбари Ёзад аст!
 Дил он, к-ӯ ба савганд хӯрдан ниҳод,
 Набошад варо баҳра аз дину дод.
 Накӯ гуфт он хусрави доддих,
 Ки савганд хӯрдан зи алмос бих!

Ба моли یتимон тамаъ макунед

Макун тамаъ ҳаргиз ба моли یتим
 В-агар ҳаст худ ҷумла дурри یتим!
 Зи суди یتимат бувад пур зиён,
 Чу ӯ нолад андар Худои ҷаҳон,
 Ки моли یتимону боли ту аст,
 Заволи туву ҷону моли ту аст!
 Ҷтим арчи дорад бaсе зарру сим,
 Мар ӯро ҳамон бих, ки бошад یتим!

Саройи фаноро ба сарои бақо арҷ макунед

Макун арча, харчанд бошад ғано,
 Сароқи бақо бо сароқи фано⁷⁵!
 Шавӣ 3-ин ҷаҳони ҷаҳанда ҷаҳон,
 Туро он ҷаҳон бӯх бувад 3-ин ҷаҳон!
 Агарчӣ дил аз нақд шодон бувад,
 Бӯх аз нақд нася фаровон бувад!
 Нақў гуфт он хусрави бодахор,
 Ки хушшии бода наярзад хумор!

Дилро ба оз мадихед

Чу хоҳӣ, ки набвад туро дил ба ноз,
 Макун баста дилро ба ҳирсу ба оз⁷⁶,
 Ки оз аст ҷони туро банди саҳт,
 Бувад мардум аз озҳо кӯрбаҳт!
 Ба хурсандӣ аз оз дилро бишӯй,
 Сухан, к-озро ҳаст, ҳаргиз мағӯй,
 Ки б-Одам ҷунин гуфт хоку замӣ,
 Ки аз озҳо шуд ба ноз одамӣ!

Ба мардумон бад махоҳед

Чу хоҳӣ, набошад туро кор бад,
 Ба мардум ҳамон хоҳ, ки хоҳӣ ба х(в)ад!
 Ҳар он, к-ӯ ба мардум бадӣ хоҳадо,
 Тани ӯ ба бад-дар басте коҳадо!
 Бадандеш мардум бувад баднаҷод,
 Ҷунин ёд дорам ман аз марди род.
 Писарро нақў гуфт шоҳи Яман:
 «Макун бад, ки бад бозгардад ба ман!».

Тўшаи он чаҳонро ба дасти худ кунед

Бидиҳ тўшаи ончаҳонӣ ба даст,
 Ки кас дар чаҳони чаҳон дил набаст.
 Чу сад сол гардад чаҳон роми ту,
 Ҳам охир барояд саранҷоми ту!
 В-агар чархи гардон кашад зини ту,
 Саранҷом хишт аст болини ту!
 Чаҳон чун арҷсест пуррангу бўй,
 Дареғо, ки домодхор аст ўй!

Кори пирӣ ба ҷавонӣ бисозед

Чу бошӣ ҷавон, кори пирӣ бисоз,
 Ки андар ҷавонӣ намонӣ дароз!
 Расан гарчи бошад дароз, ай писар,
 Ҳам охир ба чанбар дарояд-ш сар!
 Ба сармову гармо туро ёд бод,
 Ки сармо диҳад, он ки гармот дод!
 Шундаам ҷавобе зи доно, пазир,
 «Ҷавонам, валекин ба андеша пир!».

Зан ба гоҳи ҷавонӣ хоҳед

Ба гоҳи ҷавонӣ кун, ар зан кунӣ,
 Чи арзан кунӣ, чуфти барзан кунӣ!
 Ба дил орзухоҳро дил бибин,
 Пас он гаҳ ҳаме зан ба муҳраш нигин!
 Бидон неку бад, ошкору ниҳон,

Ки то зан ба ту ҳаст ҳамдостон!
 Нигаҳ кун, ки бо шоҳ мўъбад чӣ гуфт:
 «Сазовори худ ҷўй покиза ҷуфт!».

Доруйй ба тандурустӣ хуред

Чу дору тан аз дард хоҳад-т шуст,
 Махур чуз бад-он гаҳ, ки бошӣ дуруст!
 Ба бевақт хун кам кун аз тан бурун,
 Бар он ода, к-ат ҳаст бекор хун!
 Дили ту ба ҳар кор ҳушёр бод,
 Ки чунон шунидам ман аз устод,
 Ки позаҳр захр аст, к-афзун шавад,
 Чу з-андозаи хеш берун шавад!

Ба пирӣ аз зани ҷавон тамаъи некӣ мадоред

Зи панҷоҳ чун мўйи ту шуд сапед,
 Мадор аз ҷавонзан ба некӣ умед,
 Ки бо пир ҳаргиз насозад ҷавон,
 Чу созанд, хезад бало дар миён!
 Ҷавонзан чу бинад ҷавони ҳажир⁷⁷,
 Ба некӣ наяндешад аз шўйи пир!
 Арӯсе ҷавон гуфт бо пир шоҳ,
 Ки мўйи сапед аст мори сиёҳ!

Корҳо ба тадбир кунед

Чу хоҳӣ, ки бошад дилат бетаъаб,

Ба тадбир кун кору хуш худ талаб,
 Ки чун ту сухан гўйӣ аз пеши ўй,
 На дар бори ў оварад оби рўй!
 Ба ҳам чўру ҳампар бувад моғу зоғ⁷⁸,
 Нашояд ба Хуршед бурдан чароғ!

Чунин гуфт симурғ, чун ин шанид,
 Ки натвон фузун аз пари худ парид!

Аз илм баҳра гиред

Кунад илм кори ту ороста,
 Бих аз илм набвад туро хоста!
 Бияндўз илму маяндўз мол,
 Ки молат ҳаром асту илмат ҳалол!
 Ба олам наёбӣ бих аз илм ганҷ,
 Мапарҳез, гар ганҷ хоҳӣ, зи ранҷ!
 Накў дoston зад Ҳакими Аҷам⁷⁹,
 Ки аз илм гаштам ба олам алам!

Сухан пухтаву баандеша гўед

Чу лаб баркушойӣ, сухан пухта гўй,
 Чу нопухта гўйӣ, шавад оби рўй!
 Суханро бипарвар ба дил дар нахуст,
 Ба мизони хуш бар, ба дил кун дуруст!
 Пас он гаҳ бигў, он чи бошад савоб,
 Чунон чун тавонӣ шунидан ҷавоб!
 Шунидам зи доно, ки қон аз забон
 Ба рўзе дусад бор хоҳад Амон!

Суханҳои некӯ бишнавед

Чу хоҳӣ, ки бошад туро ному нон,
 Мақун дурӣ аз суҳбати миҳтарон!
 Ҳамеша бари миҳтарон ҷой ҷӯй,
 К-аз эшон фазояд туро оби рӯй!
 Зи доми фурӯмоёгон бозгард,
 Чи хезад зи гунчишки рав боз гард!
 Яке дoston зад бар ин мард санг
 Ки ангур гирад зи ангур ранг!

Ҳочат аз хешон хоҳед

Чу хоҳӣ ту ҳочат зи хешони хеш,
 Бибозанд ҷону равонро зи пеш.
 Бувад ҷон дар андешаи костан,
 Зи бегонагон ҳоҷате хостан!
 Надонанд қадри ту бегонагон,
 Шуморандат аз хайли девонагон!
 Чунин гуфт доно, ки доно манам,
 Ки ман даст дар тўбраи худ кунам!

Қадам аз дўстон мабуред

Чуноне ки дилпок шуда дўст, ту
 Сазовортар чун тану пўст ту!
 Мабур зуд, дар дўстӣ кун фазун,
 Ҳам аз баҳри вай даст дарзан ба хун!
 Ҳар он, к-ӯ зи дил дўстдори ту шуд,

Чунон дон, ки аслу табори ту шуд!
 Накў гуфт донандаи несту ҳаст:
 «Маро дўсти нек аз бародар бих аст!».

Дўстони куҳанро фаромўш макунед

Зи бахт ар кунад давлатат бахтёр,
 Ниҳода дил аз дўстон бармадор!
 Сипоси Ҷаҳнофарин пеша кун,
 Мабур ҳиммат аз дўстони куҳун,
 Ки чунон шунидам ман аз дўстон,
 Зи ҳамшаклу ҳамшгўшт, ҳампўстон,
 Ки ҳар, к-ў кунад дўстиро ният,
 Ба андўху шодӣ кунад таҷрибат!

х х х

Яке достон зад баландахтаре,
 Ки мастур кам дидаам духтаре!
 Ба чизе, ки набвад туро хайру шар,
 Мабош аз Худованд дилсўзтар!
 Якеро ҳамесўхт доман ба дашт,
 Яке сўхтадил бар ў баргузашт.
 Варо, гуфт, дил сўхта буд ба ман,
 Ки дил сўхт моро, туро пираҳан!
 Ба нармода наспурд ҳаргиз касе,
 Шунидам зи донои пешин басе!
 Чӣ гуна чаҳад хира бо бодгард?!
 Касе пунба аз чуфти оташ накард!
 Ба олам кӣ чўяд, зи хурду бузург,

Қасобӣ зи гурба, шубонӣ зи гург?!
 Бувад марди густох бекадру чоҳ,
 Набошад бари кас варо пойгоҳ!
 Ҳар он кас, ки бошад ба дил хушёр,
 Надорад ба бад душмани хеш хор,
 Ки душман бувад баччаи пиргург,
 На то дер бинӣ, ки гардад бузург.
 Сиришт аст мар гургро реманӣ⁸⁰,
 Нашояд бар ӯ доштан эманӣ!
 Чунин гуфт бо Баҳман Исфандёр⁸¹:
 «Зи душман макун дӯстӣ хостор!
 Агар донишу дин туро ҳасту кеш,
 Магӯ, то тавонӣ, ба кас рози хеш,
 Ки ҳарчанд кӯшӣ дар ин рӯзгор,
 Наёбӣ касе ростгӯ, роздор!».

Чунин гуфт доно, ки роз аст ганҷ,
 Ниҳон бих бувад ганҷ, мафзой ранҷ!
 Накӯ гуфт донандаи бостон:
 «Зи беномунангон мазан достон!
 Бихур захр дар хонаву шав бадар,
 Чунин гӯ, ки акнун бихӯрдам шакар!
 Басе гуфтан, ай дӯст одат макун,
 Ки некӯ бувад мардуми камсахун!».

Накӯ гуфт шоҳи араб дар Араб,
 Ки бикшода бих дидаву баста лаб!
 Агар марди донандаи боҳушӣ,
 Марон бихтар аз зиндагонӣ хушӣ!
 Накӯ гӯяд он пири дидаҷаҳон,
 Ки чизе бих аз зиндагонӣ мадон!

ТАВЗЕҲОТ

¹ **Тахту ољ** - сарир, авранг ё нишастгоњи подшоњ, ки аз устухони фил сохта шуда бошад.

² **Кисро** – арабишудаи **Хусрав** – лақаби шоњ Хусрави Анўшервони сосонї ва дигар шоњони сосонии баъди ў.

³ **Муштарї** – бузурgtарин сайёраи системаи Офтоб – Юпитер, ки Бурљис ва Ёурмузаш низ номидаанду мунаљљимони қадим онро муборак шуморида, Саъди акбару Қозии фалак њисобаш мекарданд; **муштарї** – харидор, муштоқ, орзўманд, хоњон, талабгор, толиб.

⁴ **Кунгара/кунгура** – дандонаи сари девор, сари дандонадори девори қалъаву қасру кўшку кохи подшоњї, шурфа

⁵ **Хавф** – самте, ки Офтоб аз он тулў мекунад; тарафи шарқ; Машрикзамин, Ховарзамин, ки мо дар он зиндагї мекунем.

⁶ **Сутург** – бузург, олї, судманд.

⁷ **Марди палос** – киноя аз марди орифу фозил.

⁸ **Арзониён** – одамони шойиста, муносиб, сазовор, қадрдон, сипосгузор, арзанда.

⁹ **Гењонхидев** – гайњонхидев/кайњонхидев, худованди љањон, молики олам, Худо.

¹⁰ **Пазира/пазиро** – қабул, истикбол, пешвозгирї; **пазира/пазиро машав** – қабул нақун, напазир; **пазируфтан** – қабул кардан, ба гўш гирифтан, рањнамо қарор додан; **пазиранда** – қабулқунанда, мақбулшуморанда.

¹¹ **Кеши оњарманї** – рафтору кирдори оњарманї, ойини бадкорї; **Оњарман/Ањраман** қувваву рўњи бадї ва рањнамои бадињо дар дини зардуштї буда, аз калимаи ангрoманю (дар Авасто) сарчашма мегирад, ки бадандешу бадкеш гуфтан аст.

¹² **Кайфар бурдан** – љазo дидан, уқубат кашидан, гирифтори азoб гардидан.

¹³ **Паълавон Ардашер** – аз асилзодагону родмардону подшоъони Эрони Ҷадим аст, ки дар «Шоънома» - и Абулқосими Фирдавси ва дигар осори паълавонии форси тољикӣ тасвиру тавсиф ёфтааст.

¹⁴ **Газоф/гизоф (газофа/гизофа)** – беъуда, дурӯғ, беасос; сафсата, ғазён; хато, гуноҳ.

¹⁵ **Марди ӯур** – марди покиза, хирадманд, оқил, насиҳатгӯй.

¹⁶ **Киъу миъ** – калону хурд, пиру барно.

¹⁷ **Бат** – мурғи обӣ, мурғобӣ

¹⁸ **Сазад** – бошад, сазовор бошад, арзад.

¹⁹ **Сӯзиён** – кӯтоъшудаи суду зиён.

²⁰ **Вубол** – ғайф, дарёғ, нораво.

²¹ **Базл кардан** – бахшидан, харљ кардан, сарф намудан.

²² **Саройи сипанљ** – дунёи муваққатӣ, олами даргузор, рӯзгори фонӣ.

²³ **Мулкати молу ганљ** – молу мулке, ки дар тасарруфи касе бошад; ганљу доройӣ.

²⁴ **Нӯшинравон (Нӯшервон)** – шоъи сосонӣ Хисрави Анӯшервон, ки дар адлу дод беназир буда, дар адабиёти форсии тољикӣ ба рамзи некиву наққорӣ табдил ёфтааст.

²⁵ **Гузин** – пеша кун, раво дор, ихтиёр кун

²⁶ **Раста шавад** – наљот ёбад, озод шавад; **растагӣ** – озодӣ, рањойӣ, беziёнӣ, эминӣ.

²⁷ **Оз** – ғирсу тамаъ, гурусначашмӣ; ниёзу ињтиёл; **бешию оз** – сарватмандиву камбизоатӣ, доройиву камбағалӣ; бешиву камӣ.

²⁸ **Гузир** – чора, илољ, тадбир.

²⁹ **Љањони кањун** – дунёи куњан, олами деринасол, ъањони фонӣ.

³⁰ **Чунон дон, ки ӯар соъат ояд ба бун** – дар хотир дошта бош, ки дунёи фонӣ зуд даргузар аст, лањза ба лањза охир меёбад (ба бун меояд).

³¹ **Ба манзил дарангӣ набошад касе** – дар ин манзил (дунёи гузарон) касеро дарангӣ (таъхир, истодагарӣ, босаботӣ, устуворӣ, ъовидоният, абадият) набошад: оқибат ӯамаи мардум (халқ) аз ин корвонгоњ хоњанд рафт.

³² **Хари бефасор** – хари беафсор, моркаби бенӯхта; киноя аз худношиносиву надишканӣ.

³³ **Ситуда шудан** – писандида шудан, иътироф гардидан, мақбул омадан.

³⁴ **Мудоро** – муросову мувосо, суљу оштӣ, лутфу нармӣ.

³⁵ **Лаљуљӣ** – ситезакорӣ, якрави, гарданшаҳӣ, нописандӣ, инодкорӣ; **лаљољ** – ситезаву хусумат, ъидолу мољаро, иноду саркашӣ.

³⁶ **Давољ** – кӯрпа, бистар, ъойхоб.

³⁷ **Донойи тозаманиш** – донишманди покизасиришт, олими асил.

³⁸ **Бадкуниш** – бадкирдор, бадрафтор, баттол, шарир.

³⁹ **Фариза набудан** – фармудаи Худо набудан, фарзу ӯатмӣ набудан (барои муслимин)

⁴⁰ **Мусолињ** – суљу салоњ, оштиву мудоро.

⁴¹ **Мӯъбад** – донишманди зардуштӣ.

⁴² **Кас аз кадхудойї набошад дижам** – одам аз муддате раису сарвару доро буданаш ошуфтаву парешон набояд шавад, аз худ набояд равад: пулашро, дирамашро, пасандозашро на баъудаву беъуда (хира), балки окилонаву сарфакорона харљ бояд кунад.

⁴³ **Накўњида бошад барои халќ дузд** – яъне: дузду муфтхор, ононе, ки “чизеро бар лое нанњодаанду беањмат талабу тамаи онро доранд”, дар назди (бари, назари) мардум (халќ) таъназору молонатзада мебошанд.

⁴⁴ **Аз аввал дарахти лавона бикор...** - аввал нињол бишинону...

⁴⁵ **Бекабаст** – беталхи, ширин, пуршањд; **кабаст** – њанзал, ки талх аст.

⁴⁶ **Дижам** – ошуфта, парешон; ғазаболуд, хашмин; пушаймон, мутаассиф.

⁴⁷ **Газоф/гизоф** – њарза, дурўѓ, сафсата; **лофу газоф** – дурўѓу зиёдагўйї, кизбу ёфа.

⁴⁸ **Ѓаммоз** – наммом, суханчин; дурўя, фиребгар.

⁴⁹ **Ѓамзгўй** – дурўѓгўй, ањдшикан; **ѓамз** – наммомї, хабаркашї, фитнагарї.

⁵⁰ **Фурўмояву дун** – разил, сифла, нокас, бадљинс, пастфитрат.

⁵¹ **Муњобову озарм** – шарму њае, имону инсоф, иззату њурмат, ғуруру ифтихор.

⁵² **Машўм** – бадрў, манўус, номуборак.

⁵³ **Ќубод** – яке аз подшоњони сосонии Эрони Ќадим, падари Нўшинравон, ки марди донову хирадманде будааст.

⁵⁴ **... бар бад бисеч...** - омодаи дар бадали бадињоят ба бад гирифтор шуданат бош...

⁵⁵ **Њар он, к-ў занонро мусаххар шавад...** – њар касе, ки мутеу фармонбардори занон гардад...

⁵⁶ **Зани пир њарчанд мастуртар...** - пирзан (аз лавонзан) мастуртар (пўшидатар, покдомантар) бошад њам...

⁵⁷ **Зарирї** – зардранг; **зарир** – гиёњи зарде, ки бо шираи он матоъ ранг кунанд.

⁵⁸ **Забунгир** – ғофилгир, хапгир, ногањонї газанда, ногањонї њамлавар.

⁵⁹ **Сифла** – фурўмоя, нокас, разил.

⁶⁰ **Ки сифла бувад буњифозу сафињ,**

Наёбї њисолеву ло њусна фињ!

- яъне: сифла чунон бепарњезу баттол ва нодону аблањ аст, ки дар ў на хислати хубе дармеёбиву на њусну љамоле!

⁶¹ **Адам** – нестї, нобудї, њечї.

⁶² **Зинњорхора** – паймоншикан, ањдшикан; касе, ки ба ќавлу ањдаш устувор нест; одаме, ки ба молу љони дигарон хиёнат кунад.

⁶³ **Ба хоса, ки донанд дурљ аз давољ...** – ба вижа, ки онњо (дабирон)сандукчаи љавоњирот (дурљ)-ро аз давољ (кўрпа, бистар, рахти хоб), яъне некро аз бад, зарро аз хок, гаронро аз арзон фарќ мекунанд...

⁶⁴ **Дабирон** – мирзоён, муншиён, муњосибон, муњаллимон; киноя аз ањли донишу хату савод.

⁶⁵ **Марди њур** – љавонмард, озоданажод, наљиб.

⁶⁶ **Силлат** – инњом, бахшиш, ато.

- ⁶⁷ **Кибру ульб** – ġуруру худписандї, кибру њавобаландї.
- ⁶⁸ **Иззу зулл** – иззату хорї, манзалату мазаллат, арљмандиву њаќирї.
- ⁶⁹ **Дастури шоњи Пашанг** – вазири шоњ Пашанг, ки аз асилзодагони Эрони Қадим будааст.
- ⁷⁰ **Миёнљї** – миёнаравї, дахолати нољо, кўшиши бењуда.
- ⁷¹ **«Номаи офарин»** гуфта муаллифи гумном њамон «Офариннома» ном маснавии шоъири њамасри Устод Рўдаќї – Абўшаќури Балхї (соли таваллудаш 915) – ро дар назар дорад, ки аз он 372 байт боќї монда, байти мазкур аз љумлаи онњост.
- ⁷² **Карона кун аз марди дуну бахил,**
Чу хоњї, ки набвад туро ќолу ќил!
 – аѓар хоњї, ки аз ќолу ќил (љанљолу кашмаќаш, ғайбати мардум) дар Амон бошї, аз одами дуну бахил (пасту лаъим, ноќасу мумсик) канора љўй (дур бош)!
- ⁷³ **Бахилон дахилони олам буванд...**– одамони мумсику нотавањбин (бахилон) дахилон (шарикон, сањмдорон) – даъвогарони олам (сарвату доройї) мебошанд...
- ⁷⁴ **Пуроњу** – пур аз айбу нуќсон, манфур.
- ⁷⁵ **Саройи баќову саройи фано** – олами боќиву олами фонї, он љањону ин љањон.
- ⁷⁶ **Њирсу оз** – орзуву талаби барзиёд, њарисиву тангчашмї, њирсу тамаъ.
- ⁷⁷ **Њавони њажир** – љавони дилкашу барно, хурраму ќавї, чусту чолок.
- ⁷⁸ **Моѓу зоѓ** – мурѓобиву зоѓи сиёњ.
- ⁷⁹ **Њакими Аљам** гуфта, ба гумонам, њакими бузурги Машриќзамин Ибни Синоро дар назар дорад, зеро «њаким» маънињои доно, табиб, шифокор, соњибњикмат, файласуф, олимро ифода мекунад, ки хоси донишманди бузурги тољиканд.
- ⁸⁰ **Реманї** – бадиву бадхоњї, табањкорї; **реман** – маккор, айёр, њилабоз, нопок, саркаш.
- ⁸¹ **Бањману Исфандиёр** – Писару падар, подшоњони Эрони Қадим.

МУНДАРИЈА

Дебоча.....	3-
Пандномаи Анӯшервон.....	
Тавзењот.....	

Пандномаи Анӯшервон

Муњаррири ороиш

Муњаррири саъифабандӣ

Мусаънеъ

Ба матбаа супорида шуд. Ба чопаш имзо шуд.
Коғазӣ офсетӣ. Ёзуруфи адабӣ. Андозаи . Ёзузӣ чоии шартӣ _____.
Ёзузӣ рангаи шартӣ _____. Ёзузӣ нашрию ӯисобӣ _____. Адади нашр
_____ нусха. Супориши № _____.